

MINISTERSTWO EDUKACJI I NAUKI
KOMITET POLITYKI NAUKOWEJ

BM-WOG.002.53.2022

Warszawa 2022-05-24

Podsumowanie działalności Komitetu Polityki Naukowej w kadencji 2020-2022

Komitet Polityki Naukowej w kadencji 2020-2022 spotykał się na comiesięcznych posiedzeniach plenarnych, a także wielokrotnie na posiedzeniach roboczych. Opiniował dokumenty przedkładane przez MNiSW a następnie MEiN, zajmował się również kwestiami dotyczącymi funkcjonowania środowiska akademickiego w Polsce wydając stanowiska publikowane na stronach MEiN. KPN podsumowując swoją działalność w kończącej się kadencji, zwraca szczególną uwagę na funkcjonowanie kluczowych instytucji wspierających naukę w Polsce.

Polityka Naukowa Państwa

KPN apeluje o opublikowanie dokumentu przedstawiającego politykę naukową państwa ze względu na jego znaczenie dla strategii rozwoju kraju. Innowacyjność gospodarki państwa zależy od postępu naukowego. Brak przedmiotowego dokumentu powoduje, że badania, w tym o charakterze aplikacyjnym nie są stymulowane w sposób zintegrowany i podporządkowany priorytetom państwa. Ponadto taka sytuacja skutkuje brakiem koordynacji kierowania strumieni finansowych w obszarze B+R. Jednocześnie KPN zwraca uwagę na konieczność wprowadzenia zapisu o gwarancji wzrostu nakładów na sferę B+R do wartości 2,5% PKB w roku 2030, zgodnie z prognozą zawartą w projekcie PNP. Dokument ten także jest niezbędny w realizacji wielu działań ustawowych w obszarze szkolnictwa wyższego. Wskazywała na to Najwyższa Izba Kontroli.

Projekt Polityki Naukowej Państwa, który opiniował KPN w dniu 23.08.2021 r., zawierał także bardzo istotny, w opinii KPN, rozdział poświęcony doradztwu naukowemu skierowanemu do agend rządowych. W okresie narastającego globalnego kryzysu współdziałanie ekspertów wywodzących się ze środowiska naukowego wraz z przedstawicielami władz różnych szczebli jest nieodzowne. KPN nie rozumie powodów, dla których prace nad dokumentem PNP nie zostały zakończone.

Poziom wynagrodzeń w sektorze szkolnictwa wyższego i nauki

KPN podkreśla, że utrzymanie na obecnym poziomie wynagrodzeń pracowników akademickich, w tym przede wszystkim młodych pracowników nauki istotnie zagraża istnieniu podstaw dalszego rozwoju nauki i szkolnictwa wyższego. Absolwent rozpoczynający pracę naukowo-dydaktyczną w uczelni wyższej otrzymuje pensję w wysokości ok. 3900 zł brutto, co w praktyce oznacza, że musi zadowolić się otrzymaniem około 2700 złotych miesięcznie. W reakcji na bardzo niski poziom swojego wynagrodzenia osoby te często decydują się na przyjęcie bardziej konkurencyjnych ofert, pochodzących najczęściej z sektora prywatnego, gdzie stawki na stanowiskach wymagających tych samych kompetencji są niekiedy dwu-, trzykrotnie wyższe. Brak nie tyle atrakcyjnych, co w ogóle porównywalnych z innymi dziedzinami gospodarki perspektyw finansowych, sprawia także trudności przy zatrudnianiu nowych pracowników akademickich lub prowadzi, z konieczności, do niebezpiecznego zjawiska negatywnej selekcji kandydatów. Sytuacja staje się jeszcze bardziej niekorzystna z uwagi na wysoki poziom inflacji, a więc realny spadek wartości obecnie już niewysokich wynagrodzeń oraz funduszy przeznaczonych na badania naukowe i finansowanie szkolnictwa wyższego oraz instytutów badawczych. Skutkuje to niezwykle groźnym dla przyszłości nauki w Polsce odwróceniem piramidy wiekowej pracowników polskich uczelni i instytutów, w których coraz częściej brakuje młodych badaczy i wykładowców.

W związku z powyższym KPN uważa za niezbędne podjęcie pilnych działań mających na celu wzrost wynagrodzeń pracowników uczelni, w tym także pracowników administracyjnych. Jednocześnie KPN zwraca uwagę na konieczność wypracowania dodatkowych instrumentów finansowych skierowanych do młodych pracowników nauki. W innym przypadku grozi nam odpływ najzdolniejszej kadry naukowej do innych sektorów lub też poszukiwania miejsc prowadzenia działalności naukowej za granicą.

Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza

Celem programu IDUB jest podniesienie jakości i znaczenia międzynarodowego nauki uprawianej w Polsce. Na podkreślenie i pozytywną ocenę zasługuje nowatorski w Polsce model wyłaniania uczelni o statusie badawczym (przez międzynarodowy zespół naukowców) oraz zasady monitorowania efektów realizowanych w ramach IDUB programów (podczas corocznych konferencji sprawozdawczych). KPN zdaje sobie sprawę z trudności realizacji niektórych zadeklarowanych działań, szczególnie w zakresie mobilności międzynarodowej, co było spowodowane pandemią COVID-19. Obecnie jednak należy powrócić do tego typu aktywności. Jest jeszcze za wcześnie (przed przeglądem śródkresowym) aby dokonywać pogłębionych ocen efektów programu IDUB. KPN dyskutował kwestię formuły oceny śródkresowej oraz zasad na jakich program powinien być kontynuowany. Zasadniczo w dyskusji pojawiły się dwie opcje: pozostawienia liczby uczelni uczestniczących w programie (10 uczelni), co oznaczałoby utracenie statusu uczelni badawczej przez dwa podmioty i wejście na ich miejsce dwóch nowych albo poszerzenie liczby uczelni o statusie badawczym do 12. Kwestia ta wymaga dalszej dyskusji, a główną przesłanką powinny być wyniki uzyskane przez uczelnie uczestniczące w programie IDUB i ich ocena przez międzynarodowy zespół ekspertów, który uczestniczył w wyłonieniu laureatów konkursu.

Regionalna Inicjatywa Doskonałości

Regionalna Inicjatywa Doskonałości jest zdaniem KPN istotnym programem pozwalającym uczelniom, które nie uczestniczyły w programie IDUB, realizować działania projakościowe i wypełniać swoją rolę w odpowiedzi na aktualne potrzeby społeczeństwa i gospodarki. KPN dyskutował, we współpracy z zespołem ds. RID, zarówno nad formułą monitoringu programu, jak i koniecznych zmian w jego formule w nadchodzącej, drugiej edycji programu. KPN zwracał uwagę na możliwość uelastycznienia tego programu, aby zwiększyć jego oddziaływanie na kluczowe obszary rozwoju w całej uczelni w dłuższej perspektywie czasowej (np. stworzenie systemów do zarządzania badaniami i projektami, utworzenie elitarnych szkół doktorskich o wysokim stopniu umiędzynarodowienia). Apelowal także o zorganizowanie konferencji sprawozdawczej, do której nie doszło, a podczas której można by lepiej ocenić efekty realizacji programu oraz skonsultować propozycje dotyczące jego aktualizacji.

Polska Akademia Nauk

Polska Akademia Nauk jako instytucja spajająca środowisko wybitnych polskich uczonych zrzeszonych w korporacji oraz wiodące instytuty badawcze, stanowi jeden z najcenniejszych i najefektywniejszych elementów systemu nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce. KPN w wyniku w pełni transparentnej i szerokiej dyskusji opracował oraz przedstawił w swoim obszernym stanowisku kierunkowe propozycje reformy Polskiej Akademii Nauk uwzględniające trzy koncepcje reformy tej niezwykle ważnej instytucji. Uważamy, że należy obecnie umożliwić środowisku PAN kontynuowanie pracy i zaproponowanie treści ustawy. Ponadto, należy usilnie wspierać rozwój Polskiej Akademii Nauk i zapewnić jej środki do efektywnego działania, a także programy rozwojowe i doskonałościowe zbliżone do oferowanych uczelniom.

Szkoły doktorskie

Jednym z najważniejszych zadań stającym przed państwem oraz środowiskiem akademickim jest szczególna troska o rozwój kadry badawczo-dydaktycznej oraz pozyskiwanie utalentowanych i dobrze przygotowanych do pracy badawczej i dydaktycznej adeptów nauki. Istotną rolę w tym zakresie odgrywają, powstałe w wyniku zmiany modelu kształcenia doktorantów, szkoły doktorskie. Znajdują się one w początkowej fazie swego rozwoju: zbierają pierwsze doświadczenia, tworzą nowe standardy jakości. Przedmiotem troski MEiN oraz całego środowiska akademickiego powinna być w najbliższych latach - zdaniem KPN - dbałość o intensywny rozwój szkół doktorskich, który zagwarantuje kształcącym się w nich doktorantom i doktorantom nabycie wysokiej jakości umiejętności badawczych oraz szerokiej, interdyscyplinarnej wiedzy z jednej strony, z drugiej zaś - szerokiej palety kompetencji miękkich.

KPN podkreśla, że jedna z najistotniejszych zmian w modelu kształcenia doktorantów polega na przeniesieniu odpowiedzialności za kształcenie doktorantów z poziomu wydziału lub instytutu na poziom uczelni. Skutkuje to powstaniem dużych i silnych (organizacyjnie, kadrowo i naukowo) szkół doktorskich. W celu ich dalszego (naukowego, organizacyjnego itd.) rozwoju KPN rekomenduje działania środowiskowe, w których wyniku powstanie większa liczba szkół doktorskich prowadzonych wspólnie przez różne uczelnie lub uczelnie i instytuty PAN, jak również szkół doktorskich prowadzonych wspólnie z podmiotami z

zagranicy. Za niezbędne uznaje także intensywne działania w celu pogłębienia stopnia umiędzynarodowienia szkół doktorskich.

Ewaluacja jakości działalności naukowej

Ewaluacja prowadzonej w dyscyplinach naukowych działalności naukowej jest kluczowym procesem pokazującym, na ile środki publiczne wydatkowane na ten cel przynoszą konkretne efekty i przyczyniają się do wzmocnienia konkurencyjności nauki uprawianej w danym państwie, w tym jej miejsca na świecie. Polska podjęła to wyzwanie, ale w opinii KPN jej efekty są rozczarowujące. Zgodnie z zasadami ewaluacja powinna dokonywać się w sposób transparentny i oparty o jasne i mierzalne kryteria, pozwalające ocenić rzeczywisty, a nie pozorny potencjał podmiotu. Przeprowadzać ją należy z udziałem wyłonionych w tym celu podmiotów reprezentujących środowisko naukowe - Komisję Ewaluacji Nauki, korzystającej z instrumentów oceny uprzednio ogłoszonych i nie zmienianych w trakcie okresu podlegającego ewaluacji. Sam proces ewaluacji wymaga odpowiedniego zabezpieczenia przed, wypaczającymi ocenę, różnego typu manipulacjami i błędami. Ingerencja organów władzy, w tym Ministerstwa Edukacji i Nauki powinna ograniczać się do nadzoru na prawidłowym przebiegu procesu ewaluacji.

Z wyników obecnej ewaluacji bardzo trudno jest wyciągać wnioski co do kierunków rozwoju nauki uprawianej w Polsce. Mając powyższe na uwadze KPN opowiada się za ponownym podjęciem dyskusji o zasadach kolejnej ewaluacji, tak aby jej zasady były znane jak najszybciej, wykorzystywały doświadczenia poprzedniej ewaluacji oraz nie ograniczały autonomii uczelni oraz środowiskowych podmiotów powołanych w celu jej przeprowadzenia.

Narodowe Centrum Nauki

Opinia na temat funkcjonowania oraz planów rozwoju Narodowego Centrum Nauki jest bardzo pozytywna. W szczególności należy podkreślić przykładanie starań do transparentności procesu recenzyjnego składanych wniosków oraz zasad ogłaszania programów wzorowanych na Europejskiej Agencji ds. Badań. Na podkreślenie zasługuje również rosnąca pozycja międzynarodowa NCN oraz nawiązywanie współpracy z prestiżowymi, krajowymi i zagranicznymi agencjami finansującymi badania naukowe.

Narodowe Centrum Nauki, poprzez finansowanie projektów badań z obszaru nauk podstawowych w oparciu o zasadę transparentnej konkurencji, stanowi jeden z podstawowych filarów nauki uprawianej w Polsce. Komitet Polityki Naukowej nie widzi potrzeby istotnych zmian ustawowych w zakresie funkcjonowania NCN. Jednocześnie przypomina, niezrealizowany dotychczas, wniosek o większym niż do tej pory uwzględnieniu w sprawozdaniach rocznych, efektów realizacji projektów finansowanych przez NCN, a także jak najszerszym czerpaniu z praktyk stosowanych w Europejskiej Agencji ds. Badań.

Narodowe Centrum Badań i Rozwoju

Komitet Polityki Naukowej w pełni docenia znaczenie NCBR w zakresie rozwoju innowacyjności w Polsce, w szczególności poprzez wspieranie współpracy nauki z przedsiębiorstwami. Budżet jakim dysponuje NCBR umożliwia inicjowanie wielu działań oraz wytyczanie priorytetowych kierunków rozwoju. Dlatego jest niezwykle ważne zapewnienie wyboru do realizacji projektów niosących ze sobą największy potencjał, dzięki którym rozwijać się może zarówno nauka jak i gospodarka, a Polska może zaistnieć skutecznie w środowisku międzynarodowym. W opinii KPN korekty wymaga proces obsługi beneficjentów, zwłaszcza w zakresie kontaktów z opiekunem projektu, rozpatrywania wniosków oraz oceny. NCBR powinien skupić się na podniesieniu jakości recenzji, a także skorygować obecny system oceny oparty na potrzebie uzyskania minimalnej liczby punktów w każdym kryterium, gdyż stwarza to obecnie możliwość odrzucenia projektu przez tylko jednego z recenzentów. Proces recenzyjny powinien brać pod uwagę autentyczne zaangażowanie naukowców z polskich jednostek badawczych. KPN krytycznie ocenia zamiar przeniesienia nadzoru nad NCBR do Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej z Ministerstwa Edukacji i Nauki. Rodzi to ryzyko zmniejszenia efektywności wydatkowania środków oraz zaburzeń w rozwijającej się współpracy pomiędzy nauką oraz sektorem przedsiębiorstw.

Umiędzynarodowienie

Dzięki wysiłkowi naukowców pracujących w Polsce, znaczenie polskiego sektora nauki sukcesywnie rośnie w przestrzeni międzynarodowej. Świadczy o tym powiększająca się liczba prestiżowych projektów naukowych, które są realizowane w Polsce. Można tu wskazać przede wszystkim granty w ramach programu Horizon 2020 oraz Horyzont Europa, w tym najbardziej znane granty Europejskiej Rady ds. Badań (ERC). Zdecydowanie powiększył się

również udział polskich uczelni w programie „Uniwersytetów Europejskich”. Działania mające na celu umiędzynarodowienie nauki uprawianej w Polsce powinny być zdecydowanie kontynuowane. KPN stoi na stanowisku, że w zdecydowanej większości dyscyplin naukowych bez stałej współpracy międzynarodowej nie może być mowy o ich rozwoju. Sztucznym i czysto teoretycznym problemem jest przeciwstawianie sobie promowania jak najszerszego umiędzynarodowienia nauki uprawianej w Polsce oraz upowszechniania wyników badań naukowych w polskim środowisku badawczym. Kwestia umiędzynarodowienia nauki uprawianej w Polsce ma szczególne znaczenie w procesie odbudowy obszaru nauki i szkolnictwa wyższego w Ukrainie po zakończeniu wojny z Rosją. Polska może tu odegrać olbrzymią rolę na rzecz włączenia nauki uprawianej w Ukrainie do obiegu międzynarodowego, tak aby był to jeden z jej filarów na drodze do członkostwa w Unii Europejskiej.

KPN również stoi na stanowisku, że polskie środowisko naukowe powinno odgrywać ważną rolę w dużych projektach europejskich takich jak Zielona Transformacja i Transformacja Cyfrowa zgodnie z komunikatem komisji europejskiej dotyczącej Europejskiej strategii dla uniwersytetów. W tym kontekście zwiększenie w przestrzeni europejskiej działań promocyjnych polskich naukowców i polskich ośrodków naukowych przez agendy rządowe jest niezbędnym czynnikiem powodzenia.

Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej

NAWA jest nową agencją skupiającą się na wspieraniu mobilności naukowców zatrudnionych na polskich uczelniach oraz przyciągających wybitnych naukowców z zagranicy, w tym polskich emigrantów, którzy odnieśli sukces w pracy naukowej w krajach zamieszkania. Agencja stanęła przed dużym wyzwaniem związanym z ograniczeniem mobilności związanym z pandemią Covid-19. W opinii KPN poradziła sobie z nim w stopniu satysfakcjonującym. KPN pozytywnie ocenia aktywność NAWA w odpowiedzi na agresję Rosji na Ukrainę i stworzenie instrumentów oraz warunków do przyjazdu do Polski naukowców z Ukrainy, tak aby mogli oni kontynuować swoje prace badawcze. Kluczowe w działaniach NAWA w kolejnych latach jest skupienie się na promowaniu mobilności wspierającej doskonałość naukową, w tym przyciąganie do Polski badaczy o uznanej pozycji międzynarodowej. Jednocześnie, w działaniu NAWA wpisane jest ryzyko promowania wyjazdów polskich, wybitnych naukowców do międzynarodowych ośrodków naukowych, co może prowadzić do podejmowania przez

nich decyzji o pozostaniu za granicą. Dlatego też KPN rekomenduje promowanie grantów wyjazdowych, mających w swoim zakresie instrumenty zachęcające do powrotu do Polski. W opinii KPN w najbliższym czasie konieczne jest odbycie pogłębionej dyskusji o dotychczasowych doświadczeniach z funkcjonowania Agencji, efektach realizacji poszczególnych programów i na tej podstawie dokonanie potencjalnych modyfikacji kierunków jej działania.

Współpraca nauki z otoczeniem gospodarczo-społecznym

Zwiększenie efektywności wykorzystania wyników badań naukowych w ich gospodarczo-społecznym otoczeniu pozostaje istotnym i wciąż nierozwiązanym wyzwaniem dla podmiotów odpowiedzialnych za kształtowanie warunków finansowych, prawnych i organizacyjnych tego rodzaju transferu. Część z dotychczasowywanych metod, począwszy od tych które służą rozpoznaniu potencjału rynku poprzez treści procedur administracyjnych, kończąc na zasadach dostępu do kapitału, wymaga modyfikacji. Treść proponowanych zmian jest znana, zostały one wypracowane we współpracy m.in. przedsiębiorców i jednostek naukowych oraz na podstawie doświadczeń wielu instytucji, których zadaniem jest bezpośrednia komercjalizacja wyników badań lub jej wspieranie. Teraz powinny stać się przedmiotem kompleksowego, spójnego przedsięwzięcia, z udziałem nowego ustawodawstwa i reguł finansowania badań naukowych.

Komitet Polityki Naukowej, angażując się we wzmocnienie funkcjonalności mechanizmów na rzecz innowacyjności, przedstawił stanowisko dotyczące tego zagadnienia, które zostało poprzedzone analizą licznych raportów w zakresie komercjalizacji oraz konsultacjami z wiodącym przedsiębiorcami, kooperującymi ze środowiskiem naukowym. W szczególności KPN zachęca Ministerstwo oraz organy ustawodawcze do wprowadzania praktyk i przepisów, które zwiększą zainteresowanie naukowców prowadzeniem badań wdrożeniowych (np. zmiana systemu oceny pracowników i zwiększenie wagi badań aplikacyjnych w awansach zawodowych, zmiana zasad ochrony prac autorskich, podnoszenie kompetencji pracowników Uczelni/Instytutów w zakresie przedsiębiorczości oraz komercjalizacji, zarządzania projektami, możliwość wynagradzania pracowników zgodnie ze standardami europejskimi). Ponadto zasadne jest uruchomienie mechanizmu (np. poprzez NCBiR), który umożliwi polskim naukowcom włączanie się w opracowanie rozwiązań aktualnych

problemów społecznych i gospodarczych państwa, przy czym kluczowe jest łączenie potencjałów najlepszych ekspertów, a nie ich konkurowanie.

Zamówienia publiczne

Obowiązujące zasady realizacji Prawa zamówień publicznych, pomimo kolejnych nowelizacji i uwzględnienia w nich usług w sferze działalności badawczo-rozwojowej, są w zgodnej opinii środowisk naukowych oceniane jako wciąż niedostosowane do specyfiki badań naukowych, co wpływa bardzo niekorzystnie na możliwość prowadzenia badań w sposób konkurencyjny. Nie został rzeczowo uzasadniony, często wykorzystywany dla wyjaśnienia obecnego stanu prawnego i jego wykładni przez instytucje kontrolne, argument o konieczności utrzymywania dotychczasowych rozwiązań ze względu na standardy prawa UE. O tym, że dopuszczalne są korekty, świadczą doświadczenia naukowców z innych państw UE, którzy w trakcie prowadzenia badań naukowych nie zmagają się z tego rodzaju ograniczeniami oraz ich liczbą, jakim podlegają badacze w Polsce. Komitet Polityki Naukowej, w drodze konsultacji z przedstawicielami uczelni wyższych oraz innych jednostek naukowych, sformułował kierunkowe propozycje zmian, jak i zaproponował procedurę przeprowadzenia owej nowelizacji. Celem nie jest jedynie nowe ustawodawstwo, lecz także wypracowanie dobrych praktyk interpretacji przepisów, zarówno po stronie podmiotów prowadzących badania naukowe, jak i po stronie organów państwa i instytucji działających w jego imieniu.

Akademia Kopernikańska

KPN apeluje o wstrzymanie prac nad tym projektem oraz przeprowadzenie szerokiej dyskusji środowiskowej na temat zasadności oraz zakresu tego typu programu, gdyż taka dotychczas nie miała miejsca.

Przewodnicząca
Komitetu Polityki Naukowej

dr hab. Anna Machnikowska, prof. UG